

BRYLLUPPET I KRANI

Noter om *rites de passage* på Balkan

...du har gemt den gode vin indtil nu...

(Johannes Evangeliet 2,10; om brylluppet i Kana)

Der er en god begrundelsefor, at dette essay er retrospektivt. Anledningen for et festskrift er retrospektiv, men giver samtidig et kik ud ad fremtidens motorvej. Så hvorfor ikke træde sømmet i bund? Hegels velkendte, og ofte omtalte, Minervas ugle lettede kun i skumringen. Med sit indbyggede bakspejl kunne Minervas ugle se, hvorfra hun var lettet og mere vigtigt, hvilken kraftfuld Mercedes (dvs. verdenshistorie) der måtte overhale hende.

I Hegels ugles ånd, af sted ud ad motorvejen, vil jeg trække på adskillige stærke erindringer (minder) fra tyve års gentagne besøg (13 i alt) til et grænseområde på Balkan, nemlig området ved Prespasøen i Makedonien. Besøgene fandt oftest sted i sommer- og efterårsmånederne. Mit længste feltarbejde dér var dog af tre måneders varighed i 1995 og indbefattede vinteren. Dette feltarbejde ligger til grund for en kort, og i hast skreven monografi *Pieces of Mosaic* (Schwartz 1996).

Det første besøg fandt sted i 1977 og var dels feltarbejde og dels (mest) ferie. De to uger var faktisk en slags hvedebrødsdage, den første af mange rejser med Kirsten Rønne. Vor ankomst til Prespa var i sig selv en smule dramatisk, som enhver ny ankomst til felten bør være. Vi stod ud af bussen i Resen i den brændende middagssol. Resen, destinationen, var „afsendersamfundet“ for adskillige hundrede „gæstarbejdere“ i København, hvoraf mange boede i Vognmandsmarken. Kirsten og jeg var nervøse for, at vi ikke ville møde nogle af dem, vi kendte. Det første, jeg hørte, var imidlertid en mandsstemme, som råbte: „Hej, Schwartz, kom her over og få en øl!“ Det var Nazirs stemme, han sad og drak øl med sin fætter Fikri fra nr. 5 i Vognmandsmarken. De sad på hotelterrassen i byens midte med et godt overblik over alle busankomster og -afgange. Nazir sagde, at de den eftermiddag ville køre ud til landsbyen Krani for at deltage i et bryllup, hvor en mand fra Vognmandsmarken skulle giftes. Således kom den første dag i felten til at indeholde en bryllupsfest i en bjerglandsby, hvor jeg genså mange ansigter fra København.

Titlen på dette essay henviser til Jesus' deltagelse ved et bryllup i Kana og til bryllupsritualer i Krani, en makedonsk bjerglandsby, hvor befolkningen er opdelt i næsten lige mange etniske albanere og makedonere, og hvor halvdelen af beboerne opholder sig i Australien, Canada, USA og Skandinavien. Søkende er spredt, halvdelen hjemme og

halvdelen i udlandet. Strukturalismens dikotomimodeller er tæt på den empiriske realitet i Krani. Lige meget hvorledes du skærer bryllupskagen, synes det at resultere i nydelige halve. Mænd/kvinder, albanere/makedonere, migranter/hjemmeboende. Det er Kranis etnografiske mirakel. Der synes at være det perfekte ægteskab mellem strukturel metode og empirisk virkelighed.

Æble dyrkning er imidlertid en fællesnævner, hvad angår praksis, for landsbyboerne på Prespasøens østlige bred. Social viden på tværs af etniske, lingvistiske og religiøse skel deles ved dyrkning og markedsføringen af æbler. Jeg havde hørt om Prespas æbler i København. Regionens overflod af plantager gjorde det til, som en informant kaldte det, „Jugoslaviens Californien“.

Ideen til mit første besøg i regionen i 1977 var spiret frem i løbet af tre års kontakt med emigranter (de såkaldte „gæstarbejdere“) fra Prespasø-området, i hvad der på den tid var en af Jugoslaviens Socialistiske Republikker. I de sene 1990'eres bakspejl er Makedonien den eneste republik fra det tidligere Jugoslavien, som har opnået sin selvstændighed, uden at det har ført til krig. Det er ydermere den eneste republik, hvor et multi-etnisk samfund stadig fungerer, om end med besvær.

Makedonien var den fattigste af de jugoslaviske republikker, hvad angik per capita-indkomst. Jugoslaviens opsplitning har hindret udviklingen af en i forvejen begrænset økonomi, hæmmet ydeligere ved FN-blokaden af Serbien mod nord og den græske embargo mod syd. Makedonsk fattigdom kan ses som havende nogen kompensation, da indbyggere på landet kunne leve af deres selvforsyningslandbrug, eventuelt hjulpet af familiemedlemmer i indbringende udlændighed. Men lad os ikke forfalde til nogen konklusion, hvad angår fordelene ved landlig fattigdom. Eks-Jugoslaviens fattigste provins Kosova har ikke opnået selvstændighed, skønt den overvejende del af den albanske majoritet har stemt for løsrivelse fra Beograd. I Kosova har fattigdom og etno-nationale konflikter resulteret i en bitter fastfrysning af situationen efter Jugoslaviens opbrud. Mange politiske kommentatorer ser Kosova som den næste scene for ufred på Balkan. Var mit Prespasø-område en undtagelse som bekræfter reglen? Var Prespa det mirakel på Balkan, hvor vand forvandles til vin?

„Where the Action Was“¹

At observere fattigdom er almindeligvis et af de første skridt mod skabelsen af socialvidenskab. Deltagerobservation i områder med fattigdom er et varemærke for vestlig antropologi. Således var det også med min forskning i Danmark. Et aktionsforskningsprojekt i gæstarbejder- og slumghettoen Vognmandsmarken (Østerbro, København) havde været basis for kontakterne med medlemmer fra forskellige etniske samfund eller „nationaliteter“. Vognmandsmarken var det mest koncentrerede beboelsesområde for gæstarbejdere i Danmark i årene 1969 til 1979, hvor bygningerne blev revet ned. Genhusningen af 1300 beboere (hvoraf de 1200 var udlændinge) under forbedrede forhold var hovedformålet for aktionsforskningen (Schwartz 1985).

„Prespa“ var et af de fællesskaber i Vognmandsmarken som fremviste en egen identitet. Området ved Prespasøen i Makedonien var multi-etnisk i sin sammensætning – ofte kaldt en „mosaik“ – med albansk-, makedonsk- og tyrkisktalende småsamfund. At organisere sig var en nødvendig forudsætning for mobiliseringen for bedre boligforhold og

sociala forhold. „Prespa“ var da, og er stadig, navnet på en indvandrerfodboldklub i København samt en lignende i Malmö. Jeg er også stødt på en Prespa-sammenslutning i Toronto.

„Aktions forskning“ i min utopiske forestilling forbandt Max Webers „politisk kald“ og „videnskabeligt kald“. Weber præsenterede i to forelæsninger i München mod slutningen af sit liv (1919) argumenter for at bibeholde denne skelnen mellem de to kald (Weber 1947,1991). I 1960'erne hævdede mange, inspireret af Frankfurterskolens kritiske læsning af Max Weber, hvor de to kald sættes i samme bryllupskammer, at dette arrangerede ægteskab gav politik autoritet over videnskaben. Det hele bestod af grov politisk magt (patriarkalsk interesse) med meget få muligheder tilovers for den rene Sophia.

Man kunne sige, med eller uden et bakspejl, at „Prespa“ peger mod en slags etno-regional identitet, som inkluderer forskellige etniske grupper. At bo i det multietniske Vognmandsmarken var anderledes end at bo i den hjemlige landsby, men det kunne også minde beboerne en lille smule om det derhjemme. Beboerne udtrykte vrede over de uhumiske sanitære forhold i de baraklignende bygninger, men samtidig satte de også pris på de landsbyagtige kontakter, der fandtes mellem beboerne. De dårlige boligforhold i Vognmandsmarken viste, at gæstearbejdernes tilbageholdenhed kunne nå en grænse. Det blev muligt for dem at protestere. Alle Vognmandsmarkens etniske grupper var rigeligt repræsenteret ved en demonstration foran Københavns Rådhus den 18. maj 1978. Aktionsforskningsprojektet assisterede i organiseringen af demonstrationen, som også fik en effekt. Genhusningen med hjemmel i den kommunale lov i Danmark kunne begynde i efteråret 1978.

Demonstrationen overraskede marxisterne, der på det tidspunkt dominerede de danske akademiske kredse. I de marxistiske klier var engagement og videnskabelighed uadskillelige og trætende kammerater. Gæstearbejdermiljøet skulle være politisk tilbagestående og „stumt“ ifølge dem. Kunne gæstearbejderne også være „klassebevidste“, spurgte de sig selv. De fleste universitære marxistiske teoretikere havde afskrevet gæstearbejderne som „småborgerskab“, „reaktionære“ og „religiøse fanatikere“ etc. „Aktionsforskning“ var i marxisternes øjne „lapparbejde“ og værst af alt, den stod i vejen for udviklingen af den „virkelige“ klassekamp, „historiens“ eneste signifikante forandringskraft.

Igennem 1980'erne, det vil sige efter Vognmandsmarken, kom *kultur* til at overskygge *klasse* i den danske videnskabelige forskrift. Benævnelsen „aktionsforskning“ genlyder stadig af politisk engagement, og i 1980'erne er der kun svage ekkoer af „where the action is“. Konflikt mellem etniske grupper bliver normalt forklaret med henvisning til kulturelle forskelle, og antropologien i dag (i 1990'erne) stiler mod at uskadeliggøre de farlige etno-nationale cocktails. Nu og da synes vi, det er et mirakel, når etnisk vold ikke forekommer. Aktionsforskningens gennemførlighed falder sammen med krisesituationer, hvor der kan interveneres, „før det er for sent“. Når vi ansøger om forskningspenge, er en retorik med henvisning til tidsbomben ofte overbevisende. Måske kan en veludført aktionsforskning afværge den forestående eksplosion. Observationer i marken kan imidlertid vise, at interetnisk vold ikke er uundgåelig. Vi har måske dramatiseret farerne i vore projektansøgninger, men feltarbejdet viser en anden og bedre skæbne: „Du har gemt den gode vin indtil nu“.

Jugoslaviens opbrud i 1991-1992 har haft konsekvenser for emigranternes diasporafællesskaber. Disse selvsamme fællesskaber har også skabt nogle af de konflikter, som fandt sted i hjemlandet. I diaspora kan hjemlandet komme til at fremstå som oprindeligt

og helt. Ideologien bag etnisk rensning har også at gøre med at afpudse ens egen kulturelle fortid, og dette kan finde sted i de multikulturelle samfund i Skandinavien, Australien og Nordamerika.

„Prespa“ i København var igennem 1970'erne en regional organisation, som omfattede albanske, tyrkiske og makedonske medlemmer, og hvor det at tage del i en kampagne for forbedrede boligforhold gavtede gruppen som helhed. Medlemmerne af „Prespa“ i 1997 består nu hovedsageligt af tyrkiske mænd. Albanerne og makedonerne har dannet deres egne klubber i Københavnsområdet, bl.a. også fodboldklubber. Kort sagt er „Prespa“ blevet tyrkisk. Albanerne har dannet „Besa“ (som betyder „æresord“ på albansk) med deres troskab sværget til Kosova. Makedonerne har dannet organisationen „Makedonija“ med fodboldklubben „Vardar“.

Et aktionsantropologisk projekt kunne beskæftige sig med disse diasporagrupper fra Balkans „ødelagte mosaik“. Man kan ikke genskabe fortiden, men man kan trække på fredelige kollektive erindringer som ressource til skabelsen af en acceptabel fremtid. Aktionsforskning ville derved tage form af en fredsskabende antropologi i en Balkangrænserregion og i en storbydiaspora.

Brylluppet i Krani

Ordet „overgang“ er et nøglesymbol af den „elaborerede“ type (Ortner 1973). Ordet „overgang“ henviser til en bevægelse mellem steder, positioner og forhold. Når „rite“ tilføjes til „overgang“, for nu at følge Ortners sondring, bliver symbolet pludselig mere koncentreret. Det bliver mere til en fortættet og dramatisk opsummering end en videreudvikling. Northrop Frye gør, mener jeg, en lignende observation, når han skelner mellem „centrifugale“ og „centripetale“ symboler (Frye 1957). Frye antyder, at der er en sti snarere end en grænse mellem „elaborerede symboler“ og „sammenfattende symboler“.

Et bryllup er en overgangsrite, navnlig for den unge kvinde, som bliver omskabt fra ung pige til brud, idet hun går over dørtærsklen fra sine forældres hus og ind over tærsklen til den ventende brudgoms hus. Denne Balkan-overgangsrite er helt bogstaveligt akkompagneret af klage-toner fra klarinet og pulserende slag fra harmonika og trommer. Tiden, der går, før bruden ankommer, bruges af mændene til dans til sørgmodig musik. En bror til brudgommen kommer rundt til mændene med en flaske med hjemmebrændt *rakija*, og hælder rigeligt op i det ene glas, som han efter tur byder til alle de inviterede mænd. Imedens, stuvet sammen i et rum i huset, synger kvinderne deres egne sange akkompagneret af en kvinde på tamburin. Ligesom mændene i orkestret udenfor er hun hyret til at spille til før-brylluppets sange blandt kvinderne.

Endelig bliver bruden pudret, får rouge, parfume og slør på. Hun ledes over tærsklen af sin far og eventuelt også af en onkel. Hendes øjne er let lukkede, hun går usikkert, hendes høje hæle gør hende skrøbelig på den hårde ujævne sti over gården mod den ventende bil (nogle gange med danske eller svenske nummerplader). Den unge brud udfører uden tvivl et ritual af den type, Victor Turner beskriver som den liminale fase, „betwixt and between“ (Turner 1967:93-111) Migrationssymbolerne er stemt i samme dur som bryllupssymbolerne. Loring Danforth har i sit overbevisende studie af landlige græske dødsritualer – idet han følger Turner – analyseret korrespondancen mellem de triadiske overgangsriter bestående af bryllup, migration og død (Danforth 1982).

Foto: Kirsten Rønne

Ved at udføre en sentimentologi (Schwartz 1989:11) vedrørende Balkankulturer kan en etnograf opdage mange tilfælde af elaboration af og resonans mellem symbolske handlinger, i hvilke migration og overgang sammenfatter Balkans kulturelle „hele“. Sorg og savn er de fælles følelser for disse praksiser. Det sydslaviske ord „pechalba“ er den indfødte term for arbejdsmigration. Etymologien bag „pechalba“ peger mod den russiske kirkelige term „pech“ for sorg. Overgangsriter er, som migrationer, handlinger som må udholdes. De er hovedsagligt prøvelser, som involverer lidelser, hvilket er den oprindelige betydning af det latinske ord for tålmodighed (*patience*) og passion.

Bryllupperne i Krani har udgjort en vigtig del af mit feltarbejde i Makedonien. Jeg anser dem ikke for min professionelle overgangsrite. Men de understreger ikke desto mindre en serie af erfaringer i felten. De udfylder samme rolle som kadencer i et stykke musik. Måske er bryllupperne i mit feltarbejde ceremonielle bål, hvis primære formål er at lægge lys til hukommelsen. Jeg husker, at vi i sommeren 1982, da jeg, Kirsten og børnene boede i telt på Autocamp Krani ved bredden af Prespasøen, hørte trommen og klarinetten to kilometer oppe i landsbyen. Vi vidste, at nu var der et bryllup til, og børnene skiftede modvilligt fra deres badetøj, så vi kunne gå til det hus, hvorfra musikken kom. Der var et stort valnøddetræ ved vejsiden i hvis skygge, vi hvilede på vore mange ture op til landsbyen Krani.

Iagttagelserne af disse bryllupper var i bedste fald kadencer på vejen i et sporadisk og langstrakt feltarbejde. De var gode til at bekræfte tidligere indtryk, de var næppe transformative. Med reference til Victor Turner er bryllupper ceremonier for næsten alle undtagen bruden, for hvem begivenheden er et ritual. Ceremonier bekræfter, ritualer transformerer (Turner 1967:95). Bekræftelse udføres gennem erindring. Hvis erindringer fra feltarbejder har nogen parallel til religiøs erfaring, er det erfaringen af åbenbaringen, den pludselige, men forsinkede gennemskuelighed af fænomenerne (Schwartz 1992). Ydermere er opmærksomheden på et bryllup i en bjerglandsby i øjeblikket fortrængt af de rituallignende handlinger „etnisk rensning“. Feltarbejde i Jugoslaviens antropologi har ud af nødvendighed vendt sig fra arbejdsmigrationens langvarighed til midlertidig beskyttelse af flygtninge i lejre.

Grænser er grænser: „Gode hegn skaber gode naboer?“²

Navnet på en sø er mere „naturligt“ end „nationalt“. Det faktum, at Prespasøen (850 meter over havet) danner grænser til tre nationalstater (Albanien, Grækenland og eks-Jugoslavien), hvis relationer ikke var specielt hjertelige mellem 1977 og 1991, betød, at en besøgende socialvidenskabsmand fra vesten måtte være forsigtig, ja selv stum omkring politiske spørgsmål.

Hver gang, der er en alvorlig folkelig uro i et land, vogter nabolandet sine grænser omhyggeligt. Det er nøjagtigt, hvad der skete i Albanien, da dette essay blev skrevet (februar -marts 1997). Militære styrker fra Grækenland og Republikken Makedonien er på vagt ved grænserne til Albanien. Denne agtpågivenhed har to hovedformål: Først at holde uroen fast lokalt og forhindre, at den bliver transnational. Dernæst at holde strømmen af flygtninge fra Albanien på et absolut minimum. Medlemmerne af de græske og makedonske mindretal i Albanien vil antageligt få lov at „repatriere“ til deres respektive „hjemlande“, skulle det udvikle sig til en borgerkrig i Albanien.

Hvor fristende *rite de passage* end er, som en paradigmatiske erfaring i forbindelse med socialvidenskabelig analyse, vil jeg søge at opretholde adskillelsen mere eller mindre intakt mellem et bryllupsritual og en grænseoverskriden. Der er en forskel mellem de to handlinger, både inden for og uden for den europæiske Balkanhalvø.

Jeg skal vende tilbage til dette essays centrale landsby Krani for nogle få bemærkninger om nationale grænser og etniske grænser. Landsbyen Krani (ca. 950 meter over havet) består egentlig af to landsbyer, som er groet sammen. Avarti ligger lidt over Krani på bjerget Palisters (2600 meter) vestlige skråning, og det er min antagelse, at Avarti engang var mere albansk end makedonsk. Landsbyens eneste moske (*djamija*) og muslimske kirkegård er i Avarti, og den store ortodokse kirke er på torvet i Krani, hvor busholdepladsen, købmanden og posthuset ligger. I dag er der ingen synlig grænse mellem de to landsbyer. Den ene asfalteret vej og adskillige jordveje fører fra torvet op mellem husene, som ligger tæt sammenbyggede. De nyere huse er blevet bygget med midler tjent i udlandet. Dette er synliggjort. Nogle af husene er elegant dekoreret med rødbrune vinduesrammer. Væggene er overfladebehandlede med stucco, som smukt kontrasterer de røde tagsten. Typisk vil der være dekorativt svungne smedjærnsstakitter rundt om huset, mosaikterrasser og overdækkede balkoner. Potteplanter i olivenoliedunke og velbeskårne æble-, fersken- og pæretræer findes i forhaven. Om efteråret hænger røde og gule peberfrugter på husenes vægge i dekorative bundter. Nu og da er tobak ophængt i svungne guirlander. Det er kutyme, at ejerne sætter deres initialer på husfacaden med årstallet for dets færdiggørelse. Mange af de nye huse stammer fra 1970'erne og symboliserer dette årtis relative velstand.

Byggeperioden kunne strække sig over adskillige år. Man kan ikke umiddelbart skelne albanske huse fra makedonske, men jeg har en formodning om, at de albanske husejere prøver at overgå makedonerne i elegance og udstilling. Dette er ikke et emne, jeg har hørt andre omtale. Der er imidlertid ingen håndgribelig skillelinie mellem de forskellige nabolag. Etnisk sameksistens er det normale liv i Krani, og jeg bør her tilføje „mashallah“ for at beskytte min kompliment til landsbyboerne for den etniske renselses onde øje.

Der er landsbyer omkring Prespasøen i Jugoslavien, som er rent makedonske. Lige på den anden side af grænsen til Grækenland, tre timers vandring mod syd, er der landsbyer som er rent græske. Andre tre timers vandring langs Prespasøens græske kystlinie bringer én til den albanske grænse. Disse grænser er i dag lukkede for vandrere, svømmere, cyklister og roere. Hvis jeg har en drøm, så er det at se Prespasøens nationale grænser åbnet for fredelig grænseoverskridelse. Under et besøg hos en ven i Brajcino i sommeren 1992 så jeg navnet „Bob“ skrevet i cement på en veranda. Jeg vidste, at „Bob“ var navnet på ejerens søn, men jeg lavede sjov med ham og sagde, at „Bob“ stod for „Balkan Open Borders“. Under resten af besøget snakkede vi om en tværnational vandretur rundt om Prespasøen. Indtil nu har turen ikke været politisk gennemførlig, men det er muligt, at en symbolsk fodtur kan foretages, inden vort århundrede slutter.

Denne Prespasø-region er et grænseland med en overflod af etniske grænser. Stedet befinder sig i Monastir *vilajet* ifølge det tidligere ottomanske rige, hvilket vil sige indtil den Første Balkan Krig 1912-1913. Landsbyerne rundt om Prespasøen var slagmarker med serbere og franskmænd som allierede mod bulgarere og østrigere. Minervas ugle ville have kunnet fortælle os, at det var en generalprøve på den Første Verdenskrig i Europa. I en pause mellem slagene sagdes en fransk officer at have foretaget arkæologiske udgravninger i Krani, søgende efter levn fra hellenismens tid.

Der var ingen nationalstatsgrænser i denne region før Versailles Traktaten 1918. Grækenlands grænser strakte sig mod nord til Prespasøen, hvor de mødtes med grænserne til de nyetablerede Albanien og Serbien. Grænserne har været intakte gennem næsten 80 år, men er blevet overskredet i smug mange gange gennem disse år af flygtninge og migrantarbejdere, nogle gående mod nord, andre mod syd. Nogle flygtede fra kommunismen, andre søgte dens midlertidige beskyttelse. Under den Græske Borgerkrig 1947-1949 var „Prespa“ et af de sidste holddepunkter for de kommunistiske styrker, og mange af partisanerne var etniske makedonere fra landsbyerne i det nordlige Grækenland. Kommunisterne havde lovet makedonerne retten til at bruge deres eget sprog, en rettighed som den græske regering hårdhændet havde undertrykt. „Flygtningebørnene“ (*belgaci deca*) blev sendt over grænsen til det kommunistiske Jugoslavien og derefter til lande i Sovjetblokken. I 1950'erne blev mange af disse flygtningebørn omplantet i Canada og Australien. De er nu voksne i halvtredserne og tresserne og er blandt de ledende aktivister i de makedonske menneskerettighedsorganisationer i Toronto og Melbourne (Danforth 1995; Schwartz 1996).

Gruppeinterviews i forstadshjem i Toronto, i mødesalen i St. Clement og Ohrid Church og i pensionistboligen The Canadian-Macedonian Place viste en udbredt lokal identitet knyttet til de forskellige bjerglandsbyer nær Prespasøen i det nordlige Grækenland. Interviews med tilbagevendte eller besøgende migranter, som havde forladt det kommunistiske Jugoslavien illegalt før 1964, peger mod en vidtrækkende lokal identitet knyttet til landsbyerne, som nu befinder sig i den nydannede Republikken Makedonien. Borgere i Toronto, canadiske statsborgere med makedonske rødder, fortæller disse skarpt divergerende migrationshistorier for at opnå en fælles identitet. Disse forskellige moderne historier eksisterer side om side og grænser op til hinanden.

Jeg taler om de makedonske historier. De andre etno-nationale samfund i Prespasøområdet (albanske, græske, tyrkiske, rom, vlach) har andre historier at fortælle, så ikke én enkelt historie kan sige alt, hvad der bør siges. Måske er antropologer i felten de bedste informanter, hvad angår andres historier. Vi er blandt de få personer, hvis kald det er at lytte til andres historier, og hvis metode primært er selvbiografisk (Schwartz 1996).

Ud over at vandre rundt om Prespasøen og fredeligt overskride grænser kunne en serie af feltarbejder udføres i alle tre tilgrænsende lande. Det etnografiske tilbageblik kunne da lede til en praktisk dagsorden for den nære fremtid.

Rite de passage eller ret til at passere?

Brylluppet i Kana tjener som påskud for dette essay. Det er således tilladt at associere. Videnskab er social eller ingenting. Brylluppet i Krani bekræfter da, hvad Erving Goffman kunne have kaldt „realitetens ritual“ snarere end „ritualets realitet“. Goffman undrede sig over, hvorledes ritual og rutine syntes at være ombyttelige i hverdagslivet, på samme måde som det „hellige“ syntes at være ombytteligt med det „profane“ (Goffman 1967).

Overgangen mellem de to former for erfaring kan aldrig observeres eller registreres eksakt, dog er den implicit i det meste af det, vi siger og gør. Man kunne påstå, at ritualets realitet er en forudsætning for fortolkningen af anderledeshed og forskellighed. Antropologer behøver ikke selv religion, men de vedbliver at behøve religion i analysen af kultur, især i forbindelse med de etno-nationalistiske manifestationer.

I fremhævelsen af sekularisering som drivkraft bag moderniteten forbliver de sociale videnskaber så at sige under religionens fortryllelse. Emile Durkheim og Max Weber grundlagde deres egen religionssociologiske teorier, med forskelligt fokus. „[D]et bliver stadig sværere, „bemærker Ernest Gellner, „for menneskene at tage religiøse trossætninger alvorligt“ (Gellner 1987:16). Dog, fortsætter han, gennemtrænger religiøst billedsprog og ikoner social adfærd og social tænken. Vi kan ikke helt få rystet troens ler af vore skovle. Socialvidenskabelig viden om samfundets integritet afledes af tro og praksis i primitiv religion. Helhed er derved relateret til hellighed.

Tag for eksempel en hyperbol. Det er mestervendingen for overdrivelse, en metafor, som virker ved enten at blæse op eller gøre ganske lille. Det er Swifts yndlingsmetode i fortællingen om Gullivers rejser. Da Durkheim havde brug for at demonstrere religionens sociale styrke, valgte han asketen, den der lider til gavn for hele samfundet. Asketen satte for Durkheim „kulturens overdrivelse“ på spidsen (Durkheim 1912:452; Boon 1982:1; Hastrup 1985). „Det er nødvendigt at nogen overdriver“, understregede Durkheim, således at det sociale gennemsnit kan forblive på et højt niveau. Analysen af det asketiske ritual i *Les Formes Élémentaires* er en af de sjældne passager i Durkheims bog, hvor ordet kultur forekommer. Hvis nogle udvalgte begivenheder i kulturelt-religiøst liv i sig selv er sublime overdrivelser og derved løftere af erfaring, så har socialvidenskaben opløftet disse til en endnu højere kraft. Vi fokuserer på foci, så at sige, og vi anser denne repræsentative bestræbelse for svarende til virkeligheden.

Jeg spekulerer dog på om hyperblen rite de passage kan siges at repræsentere et socialt hele. Måske er overgangsriten i stedet en undvigelse fra andre mere kritiske situationer. Den overraskende optræden på midterscenen er det i hvert fald nødvendigt at forstå ved undersøgelser andre steder. Det er lidt som at se på et maleri af Breughel, hvor den vigtigste historiske eller religiøse begivenhed er placeret på afstand og *en miniature*. Det verdslige og hverdagsagtige liv fortsætter overalt på maleriet og inkluderer kun ironisk den „centrale“ begivenhed. Rituel handling er del af feltet og kan repræsenteres på et højt sublimt stadie. Riterne bør ikke distrahere os fra andre realiteter. Vi ønsker vor videnskab klar, kompleks og varsom i forhold til reduktionisme. Det er derfor jeg kan slutte dette retrospektive essay med at appellere til retten til passage, i stedet for udelukkende at holde en lup op foran rites de passage.

Oversat af Kirsten Rønne.

Noter

1. „Where the Action is“ er en kapiteltitel fra Erving Goffmans *Interaction Ritual* (1967). Udvidelsen eller overdrivelsen af „ritual“ til næsten alt, hvad vi gør i hverdagslivet, er en af Goffmans retoriske teknikker i etnometodologi. I mit essay skulle jeg henvise til en mere indskrænket brug af „ritual“ og „riter“. Ved „aktionsforskning“ mener jeg nok „interventionsforskning“, hvor intervention ligger i interventionen mellem forsker og de „udforskede“. „Where the Action was“ peger på det retrospektive i forbindelse med Vognmandsmarken og til det påkrævede behov for en interventionistisk antropologi i fredsbevarende, ikke-kæmpende multietniske regioner.
2. Robert Frosts „Mending Wall“ (Frost 1958:47-8) er et digt, i hvilket forfatteren reflekterer over vedligeholdelse af en stenmur mellem to ejendomme. Hvert forår reparerer naboerne murene, som vinterens frost har beskadiget. Det er Frosts nabo, som siger, at „gode hegn skaber gode naboer“, men digteren er ikke sikker på, om det er sandt. Ikke desto mindre hjælper han med reparationen. Frosts digt har speciel relevans for studiet af etniske grupper og grænser.

Litteratur

- Boon, James A.
1982   Other Tribes. Other Scribes: Symbolic Anthropology in the Comparative Study of Cultures, Histories, Religions, and Texts. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danforth, Loring
1982   Death Rituals in Rural Greece. Princeton: Princeton University Press.
1995   The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World. Princeton: Princeton University Press.
- Durkheim, Emile
1960 [1912]   Les formes élémentaires de la vie religieuse: Le système totémique en Australie. Paris.
- Frye, Northrup
1957   Anatomy of Criticism: Four Essays. Princeton: Princeton University Press.
- Goffman, Erving
1967   Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behaviour. Middlesex: Penguin.
- Gellner, Ernest
1987   Culture, Identity, and Politics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hastrup, Kirsten
1985   Anthropology and the Exaggeration of Culture: A Review Article. Ethnos 3-4:311-24.
- Ortner, Sherry
1973   On Key Symbols. American Anthropologist 75(5):1338-46.
- Schwartz, Jonathan
1985   Reluctant Hosts: Denmark's Reception of Guest Workers. København: Akademisk Forlag.
1989   In Defense of Homesickness: Nine Essays on Identity and Locality.
            København: Akademisk Forlag.
1992   Rites de Passage eller Epifani? Om Ruth Benedicts og Edward Sapirs digte fra felten.
            Tidsskriftet Antropologi 26:21-36.
1996   Pieces of Mosaic: An Essay on the Making of Makedonija. Højbjerg: Intervention Press.
- Turner, Victor
1967   The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual. Ithaca: Cornell University Press.